

Tanulmány

Csatári Ferenc

Értelem, helyettesíthetőség, címkézetttség – Graeme Forbes a nevek jelentéséről*

Abstract

Below I analyze some of the arguments of the representatives of direct reference theory and of the opponent neo-fregean approach. According to the direct reference theorist, the content of a (proper) name is nothing more than its referent itself, while the neo-fregean insists that this content is a mode of presentation of the referent. In short, the latter is trying to get rid of the awkward, counter-intuitive consequences of the direct reference theory by attaching some kind of sense to the proper names. It is to be seen though, that these conceptions are far not unproblematic.

Keywords: philosophy of language, meaning, sense, direct reference

A nevek direkt referenciáját hangsúlyozó, Kripke munkásságában gyökerező elméletek a hagyományos fregeanus értelem-fogalom problémáira adott válaszokként születtek meg. E nézetek szerint a (tulajdon)nevek a megnyilatkozások tartalmához semmi egyébbel nem járulnak hozzá, mint referensükkel. Ebből következik, hogy a korreferáló nevek az igazságérték megtartása mellett helyettesíthetők egymással tetszőleges kontextusban, hiszen az adott proposíció¹ tartalmához éppen ugyanazt adják. Aki tehát egy ilyen megközelítés mellett tesz hitet, annak el kell fogadnia, intuíciónk olykor látványosan megcsal bennünket az aktuális igazságértékek kapcsán; *c'est la vie* – mondhatják a direkt referencia hívei – van ilyen, megcsal bennünket más esetekben is. Ez az anomália nem szemantikai kérdés, pragmatikai vagy kognitív megfontolások adhatnak rá magyarázatot. Az alábbi következtetés tehát tökéletesen helyes:²

- (1) Lois úgy hiszi, Superman tud repülni;
- (2) Superman nem más, mint Clark Kent;
- (3) Lois úgy hiszi, Clark Kent tud repülni;

---

* Köszönet Zvolenszky Zsófiának hasznos megjegyzéseieiért.

¹ Propozíciókon itt olyan absztrakt dolgokat értünk, melyeknek igazságértéke lehet, melyek hitek tárgyai lehetnek. A proposícióknak persze számos ettől eltérő értelmezése lehetséges.

² Ha már a vonatkozó irodalomban oly népszerű, maradjunk a Superman-sztorinál és vonatkoztassunk el fikció voltától.

jóllehet tudjuk, fontos szerepe van a történetben annak, hogy Lois (egy jó darabig) nem hiszi úgy, hogy Clark Kent tud repülni. A direkt referencia elméletek alighanem legkevésbé vonzó vonása éppen az, hogy (egyes) következményeik erősen kontraintuitívak.³

Így aztán érthető, hogy sok nyelvfilozófus visszatér a kályhához, és a fregei elgondolásokban gyökerező elmélettel áll elő. Míg a direkt referencia elkötelezettje számára egy név tartalma nem más, mint az a dolog, amire a név referál, addig a fregeánus amellett tesz hitet, hogy a név tartalma a név referensének valamilyen prezentációs módja. A klasszikus fregeánus elképzelések szerint ez a prezentációs mód deskriptív, azaz a nevek határozott leírásokkal szinonimák. Ennek az álláspontnak számos nehézséggel kell szembenéznie. Ilyen például az „Egyszerű Mondatok Igazságértékének Problémája”⁴ vagy másként a „híres tettek” (Lewis) problémája. Vegyük a következő mondatot:

(4) Edmund Hillary Új-zélandi.

Az *Edmund Hillary* nevet sokan gondolhatják joggal helyettesíteni azzal a határozott leírással, hogy: *a Mount Everest első megmászója*. Csakhogy ez a leírás – jó eséllyel – másra, George Malloryra vagy Tenzing Norgayra „mutat”, és sajnos egyikük sem új-zélandi. Úgy látszik a fregei elméletnek már azzal gondja van, hogy egyszerű mondatok igazságértékéről számot adjon.

A neo-fregeánus ragaszkodik ahhoz, hogy a tulajdonnevekhez értelem, gondolati tartalom kapcsolódik, s azok nem pusztán tárgyak képviselőiben vannak jelen a szövegben – vagyis a tulajdonnevek (is) értelemmel bírnak. Nem feltétlenül kell azonban ahhoz is ragaszkodnia, hogy a nevek minden esetben leírásokkal helyettesíthetők.⁵ Az alábbiakban egy olyan megközelítést veszünk közelebből szemügyre, amely számot ad a gondolati tartalmakról és a leírásokat sem veti el, de sajátos fénybe helyezi őket: Graeme Forbes elméletét.⁶ Nagy vonalakban felvázolom az elgondolást, összevetésképpen megemlítek egy másik neo-fregeánus álláspontot, Brian Loarét,⁷ majd amellett fogok érvelni, hogy bár a két elmélet elhárít egyes antifregeánus ellenvetéseket, lesznek esetek, melyeket egyáltalán nem fognak jól kezelni, vagyis a kritikák egy része súlyosan érinti majd őket. Loar elmélete a közösségi nyelvhasználat gyakorlatát veszi kiindulópontnak; magyarázata kapcsán azonban nem csak hogy felmerülhet a körköröség vádja, de úgy tűnik, az elgondolás sokszor nem lesz képes magyarázni, hogyan lehetséges sikeres referálás. Forbes megfontolásai nem mutatják fel a loari elmélet gyengeségeit. Jennifer Saul példáin azonban látni fogjuk, hogy egyes esetekben ezek a magyarázatok is zátonyra futnak.

Forbes a mentális dossziék (mappák) és az operációs rendszer metaforájával igyekszik megvilágítani a nevek működését. Az utóbbiról sok szó nem esik, (metaforikus) feladata nyil-

³ Kétségtelen, hogy kitűnő elméleteknek gyakorta vannak *meglepő* következményeik. Mégsem hiszem, hogy különösebben boldoggá tenne bennünket mondjuk egy olyan fizika, ami hétköznapi tapasztalatainkkal és a *sikeres gyakorlatunkra vonatkozó belső reflexiókkal* rendre szembe megy. Felvethető itt, hogy intuíciónkat, legalábbis részben szociális tényezők alakítják, azaz nagyban a tanultak függvénye, vagy hogy a sikeres gyakorlatunkról alkotott belső kép semmiféle kényszerítőerővel nincsen a világ tényszerű állására – de ezen az úton most ne menjünk tovább.

⁴ Caplan 2006.

⁵ Devitt (1989) rámutat arra, sokan élnek azzal a téves előfeltevéssel, hogy egy név jelentése vagy deskriptív, vagy a név referense, és harmadik eset nincs.

⁶ Forbes 1990.

⁷ Loar 1976.

vánvalóan kimerül abban, hogy lehetővé teszi, hogy a mentális dossziékkal műveleteket végezzünk (például, hogy információt juttassunk beléjük).

A mentális mappában információkat tárolunk egyes objektumokról. A nevek nem mások, mint ezeknek a mappáknak a címkéi. Egy adott N név értelmének ismeretértékén az N névvel címkézett dosszié tárgyát értjük, vagyis azt az objektumot, amiről a dosszié szól, információt tartalmaz. Hogy mit jelent pontosan egy dosszié tárgyának lenni, az további magyarázatot igényelhet, Forbes azonban azt mondja, semmi akadályát nem látja annak, hogy a fregeánus ezen a ponton egy kellően jól felépített kauzális elméletet tegyen magáévá, vagyis oksági magyarázatot adjon a tárgy és mentális reprezentációja közötti a kapcsolatra (ahogyan egyébként Devitt teszi).⁸

Amikor valakivel megismerkedünk, egy mentális mappát nyitunk a számára, a fedelére odabiggyesztjük a nevét (meglehet, hogy először csak azt írjuk: „Nóra új fiúja”, s csak később cseréljük le a feliratot arra, hogy „Sör Kálmán”), aztán a róla nyert információkat a továbbiakban ebben a mappában gyűjtjük. Figyeljük meg, hogy ha valaki úgy mutatkozik be „Csonka András vagyok, de vannak, akik csak Picinek hívnak”, nem fogunk egy-egy külön dossziét nyitni „Csonka András” és „Pici” felirattal, hanem mind a két nevet ugyanarra a mappára írjuk majd. Forbes elméletében pontosan ez jelenti azt, hogy két névnek ugyanaz az értelme. Ha valakinek – Forbes példájában Ralphnak – Clark Kent úgy mutatkozik be, hogy „Clark Kent vagyok, de vannak, akik Supermanként ismernek”, az illető egyetlen mentális mappát fog előállítani Clark Kent-Supermannek. Ugyanakkor Loisknak, aki nem tudja, hogy Clark Kent és Superman ugyanaz a személy, nyilvánvalóan két külön vonatkozó mentális mappája van.

Érdekes probléma, mi történik akkor, ha valaki arról értesül, hogy M és N ugyanaz a személy. Egyesíti az adott mentális dossziékat? Úgy tűnik – rövidtávon legalábbis – nem feltétlenül, van a mappáknak némi „tehetetlensége”. Ha arról kapok hírt, hogy a szomszéd Jani (akiről eddig csak azt tudtam, hogy rengeteg csipszet eszik és kupakokat gyűjt) az a JJ nevű újságíró, aki a kedvenc tévékritikáimat publikálja, talán elsodálkozom majd kicsit, de valószínűleg hamar „összeejtem” a mappákat. Ez abból is látszik, hogy elég nagy az esélye annak, hogy hamarosan azt mondjam valakinek: „Tudtad, hogy a szomszéd Jani írja azokat a tévékritikákat?” Megeshet azonban, hogy azt az információt kapom, hogy Göre Gábor nem más, mint Gárdonyi Géza, mégis vonakodok majd azt mondani, hogy „Göre Gábor írta az Egri Csillagokat”. (Mindenesetre az azonosságra vonatkozó információt mindkét dossziéba felveszem majd.)⁹

Minthogy egy-egy névhez az egyes beszélők esetében egészen különböző mentális mappák kapcsolódhatnak, az elméletnek számot kell vetnie az azzal kapcsolatos nehézségekkel, hogy egy adott név két beszélő számára eltérő értelemmel bír. A fentebb említett Ralph számára „Clark Kent” és „Superman” éppen ugyanannak a mentális dossziének a címkéi, mégis minden további nélkül mondhatja:

(5) Lois úgy hiszi, Superman tud repülni, de Clark Kent nem.

Adódik a kérdés: az itt szereplő nevek tekintetében mely mappák relevánsak? Forbes megmutatja, sem azt nem mondhatjuk, Lois megfelelő mappái azok („hívó-orientált nézet”), sem azt, hogy Ralphéi („tulajdonító-orientált nézet”). Javaslat az értelmek interszubjektív állandóságá-

⁸ Devitt 1989.

⁹ A példa érdekes esetet mutat meg. Valószínű, hogy a fenti állítást hosszútávon is vonakodok majd elfogadni. Ez esetben alighanem a „Gárdonyi Géza” mappán belül hozok majd létre egy „Göre Gábor” dossziét.

gának elvetése. Amikor Ralph (5)-öt állítja, mondjuk azon az alapon, hogy hallotta Loist megfelelően nyilatkozni, nem mást ért rajta, mint hogy:

- (6) Superman olyasvalaki, akiről Lois azt hiszi, tud repülni, Clark Kent pedig olyasvalaki, akiről Lois azt hiszi, nem tud repülni.

Ez azonban még kevés. Ezen a ponton Forbes bevezeti a logoforák fogalmát. Logoforán olyan kifejezést értünk, ami egy adott szövegkörnyezetben egy névre utal.¹⁰ Tipikus logoforák az „úgy nevezett”, „úgy címkézett”; azt mondhatnánk, ezek abban különböznek az egyszerű ana- és kataforáktól, hogy referensük (s a referens itt szövegtani értelemben értendő) metanyelvi, lazán fogalmazva „idézőjeles”. A jelen példában arra használhatjuk őket, hogy a mentális mappák címkéire utaljunk. (6) tehát valahogy úgy értelmezendő (mondjuk Ralph által):

- (7) A Lois által *úgy címkézett* Superman olyasvalaki, akiről Lois úgy hiszi, tud repülni, és a Lois által *úgy címkézett* Clark Kent olyasvalaki, akiről Lois úgy hiszi, nem tud repülni.

Az alatt, hogy *Lois által úgy címkézett Superman* azt kell érteni, hogy Superman mint Lois „Superman”-nel címkézett mappájának tárgya. Legyen most rendre α és β , Superman és Clark Kent mint Lois, illetve γ és δ Superman és Clark Kent mint Ralph mentális reprezentációjának tárgya (vagyis, mint általuk „úgy címkézett”). Lássuk tehát ezt a mondatot:

- (8) $B(\text{Lois}, \alpha^* \text{tud repülni}^*) \ \& \ B(\text{Lois}, \beta^* \text{nem tud repülni}^*)$;

ahol 'B' a hit-relációt jelöli, a '*'-ok a közéjük tett kifejezés értelmét „képzik”, a '^' pedig két-argumentumú függvény, aminek értelmek a bemenetei és – megfelelő sorrendben véve a bemeneteket – azok kompozit értelmét hozza létre. Látható, hogy ezt az állítást minden további nélkül megteheti (mondjuk) Ralph, még akkor is, ha

- (9) $B(\text{Ralph}, \gamma^* = \delta^*)$;

ahol '='-n természetesen azonosságot értünk. A rekonstrukció tehát láthatóan jól működik a fenti ún. *propozicionális attitűd-tulajdonítási* kontextusokban, és megmutatható, hogy számos klasszikus problémát meg fog oldani. Nem lesz lehetőség olyan következtetésekre, mint amilyen (1-3), az igazságértékek intuíciónknak megfelelően alakulnak majd. Forbes cikkében nagy teret szentel annak, hogy megmutassa, elmélete hogyan kezeli Kripke és mások antifregeánus érveit.¹¹

Forbes tehát amellett tesz hitet, hogy az értelmek fregei intersubjektív állandósága¹² olyan absztrakció, amit elvethetünk annak érdekében, hogy elméletünk pontosabban illeszkedjék a világ működéséhez. Ennek azonban az az ára – amellett, hogy az elméletünk kicsit barokkosodik –, hogy az értelmek explikálhatósága elveszik. Soha nem fogom tudni pontosan meg-

¹⁰ Úgy tűnik, Forbes eredeti logofora-értelmezése ennél tágabb, éppen azért, hogy az itt vázoltnál univerzálisabb eszköz lehessen. De mint látni fogjuk, ez az, ami nem fog működni.

¹¹ A „híres tettek” problémája például nyilvánvalóan megoldódik így, hiszen a nevek (olyan módon) nem helyettesíthetők leírásokkal, ahogyan azt (4) kapcsán láttuk, értelmük szubjektív.

¹² Frege az „elméleti tisztaság” érdekében eltekintett attól, hogy az értelmek a szubjektumok között változhatnak.

mondani, mit tartalmaz Jani „Csonka András” feliratú mappája, de még csak azt sem, hogy az enyém mit tartalmaz.¹³

Úgy tűnik, ezt az árat más neofregeánus elméletek esetében is meg kell fizetni, még akkor is, ha a leírások szándékuk szerint nyilvánosak. Brian Loar¹⁴ úgy igyekszik túllendülni a deskriptciókkal kapcsolatos immár klasszikus nehézségeken, hogy azt mondja, az egyes *N* nevekhez társított egyéni fogalmak tartalmazni fognak egy olyan tulajdonságot is, hogy *N-nek hívva lenni*. Ennek az a szerepe, hogy segítségével a nyelvhasználati gyakorlatra hivatkozhatunk, nem szükséges olyan komplexebb fogalom után kutatnunk, mely az adott név minden sikeres használója számára adott. Hiszen kétségtelen, az *N* név használói hajlamosak nagyon keveset tudni *N* referenséről, és még azt is rosszul, annyit azonban bizonyosan tudnak egy olyan *x*-ről, amire *N* névvel szokás referálni, hogy *x*-et *N-nek* hívják. Láthatjuk, hogy nem ugyanarról van szó, mint Forbes „úgy címkézettsege” esetében. Utóbbinál ugyanis egy adott beszélő „*N*” feliratú mappája talán (sőt, lehet, hogy szükségszerűen) tartalmazza azt az információt, hogy a mappa tárgyát *N-nek* hívják, ám ennek semmilyen szemantikai jelentősége nincsen.

Michael Devitt értelmezése szerint¹⁵ az, hogy *x*-et *N-nek* hívják annyit jelent, hogy egy adott közösség jelen gyakorlata *x*-re *N*-nel referálni. Ez a gyakorlat éppenséggel egy korábbi, múltbéli gyakorlatra is támaszkodhat. Egy adott beszédközösség egy adott tagja számára az *N-nek hívva lenni* úgy válik fogalomalkotóvá, hogy tudatosítja a vonatkozó közösségi gyakorlatot. Csakhogy, mondja Devitt, ez a közösség minden egyes tagjára érvényes, senkinek nincs egyéni útja, mindenki referencia-kölcsönző. Azzal, hogy esetleg a jelen közösségi gyakorlat alapjául valamely múltbéli gyakorlatot teszünk meg, nem jutunk előrébb, csak arrébb toljuk a problémát. Ezen a ponton könnyen beleütközhetünk a körkörösségbe, csak annyi kell hozzá, hogy az egyes beszélők referencia-választásukat egymás gyakorlatával magyarázzák. Devitt megmutatja, adódhat úgy is, hogy a fenti gondolatmenet alapján még csak az sem lesz eldönthető, hogy a beszédközösség tagjai mire (hasonlók egy sokaságából melyikre) referálnak egy tulajdonnévvel.

Devitt szerint a kiút (csalfa) reménye felcsillanhat, ha a beszédközösségben vannak egyedek, akik nem kölcsönözik a referenciát, hanem a saját fejüket követik, vagy éppen szakértők (annak tekintetében, hogy *N* mire referál), s a referenciakölcsönzők rájuk hivatkozhatnak. Ez nem tűnik valóságtól elrugaszkodottnak, valóban valamiféle szakértőként tűnhetünk fel, amikor elmagyarázzuk valakinek, ki az a Göre Gábor. S hogy miért referálunk *x*-re azzal, hogy *Göre Gábor*, azt egyéb tekintélyekre hivatkozva magyarázhatjuk.

Loar sokkal szívesebben hívná ezeket egyszerűen forrásoknak, mivel nincs szó arról, hogy a referenciák örökítéséhez valamilyen speciális tudásra volna szükség.¹⁶ Nyelvi konvencióink (ez esetben névhasználatunk) közösségi gyakorlaton, és kétségkívül forrásokon nyugszanak. Ezzel Loar szerint bármilyen plauzibilis elméletnek számot kell vetnie. Ha jól értem, a források között kell olyanoknak lenniük, melyek már nem mutatnak további forrásokra, őket tehát valamiféle „végső névhasználóknak” tekinthetjük. Ezek a végső névhasználók persze az esetek döntő többségében nem követhetők vissza. Loar elméletében végső soron hasonlóan nem lesznek explikálhatók a jelentések, mint Forbesnál.

¹³ Ehhez (nem szükséges, de) elégséges az a plauzibilis feltételezés, hogy a mentális mappák nem csak nyelvi típusú információt tárolhatnak.

¹⁴ Loar 1976.

¹⁵ Devitt 1980.

¹⁶ Loar 1980.

Forbes semmilyen módon nem azonosítja a jelentést a név használatának történetével, így a körkörösség gyanúja sem merül fel nála. Annak, hogy Jani „Csonka András” feliratú mappájában mi van, nyilván története van, lehet a dosszié és tárgya közötti kapcsolatról egy jól hangzó kauzális elméletünk is, ám az a szemantikai modellünk szempontjából nem lesz konstitutív, azaz a sikeres referenciára, az intenzionális kontextusok működésére adott magyarázatokban nem jut szerephez. Ám az is igaz, hogy mint láttuk, a szubjektív jelentésekről még kevésbé tudunk majd számot adni, mint a leírás- vagy inkább referencia-öröklési láncokról.

A forbesi elméletet ugyanakkor meglehetősen kellemetlenül érintik Jennifer Saul megfontolásai.¹⁷ Saul rámutat arra, hogy bár az irodalom a propozicionális attitűd-tulajdonításos szövegkörnyezeteket tekinti olyannak, ahol a korreferáló nevek helyettesítése problémás (amennyiben az az igazsággal kapcsolatos intuíciónkkal ütközhet), mindez „egyszerű” mondatok esetében is megmutatható. Sőt, mint azt látjuk majd, az utóbbiak még több fejtörést okozhatnak a fregeánus számára. (Saul nyilvánvalóan a direkt referencia elméletek megoldása felé húz.)

Egyszerű mondatokon olyan mondatokat értünk, amelyekben az igék „kizárólag nempszichológiaiak”:

(10) Clark Kent bement egy telefonfülkébe és Superman jött ki;

avagy

(11) Clark Kent bement egy telefonfülkébe és Clark Kent jött ki.

A helyettesítés problematikus volta (10) és (11) esetben szembetűnő. Ráadásul, mondja Saul, a fregei megoldást keresők számára a helyzet még a szokásosnál is rosszabb. Attitűd-kontextusban (leegyszerűsítve) úgy maradhatunk hűek az igazsággal kapcsolatos intuíciónkhoz, hogy (például) azt mondjuk, a mondatban szereplő nevek értelmekre (mondjuk belső mappákra) referálnak. Csakhogy egy értelem nem tud bemenni a telefonfülkébe.¹⁸ A Loar-féle megoldás ugyancsak bukik, mivel úgy tűnik, nem javul a helyzet, ha a *Clark Kent*et arra cseréljük, hogy *az ember, akit Clark Kentnek hívtak*; a név beágyazása pusztán redundanciának látszik.

Saul egy pillanatra felveti annak lehetőségét, hogy a fregeánus az egyszerű mondatok esetére talán egy, az attitűdös kontextusétól eltérő magyarázatot adhatna. Ez persze nem mutatna különösebben jól, de Saul szerint amúgy sem látszik kézre eső megoldás.

Forbes ezt másképp gondolja (nyilván).¹⁹ Sőt, a szép megoldások híve: saját logofora-elméletét kiterjeszhetőnek gondolja az „egyszerű mondatok” esetére is. Az egyszerűség kedvéért (5) „logoforás” rekonstrukciója legyen most ez:

(12) Lois azt hiszi, hogy az *úgy címkézett* Superman tud repülni, de az *úgy címkézett* Clark Kent nem.

Forbes azt állítja, hogy elméletének egyenes (de mint mindjárt látjuk, korántsem problémamentes) kiterjesztése lenne, ha (10) és (11) „rejtélyét” így oldanánk meg:

¹⁷ Saul 1997a, 1997b.

¹⁸ És nem tud sikeres lenni a nőknél – Saul eredeti példájában. A dolog ilyen megfogalmazása persze problémás: tényleg ez lenne, amit Lois hisz: a „Clark Kent szokásos értelme” nem azonos a „Superman szokásos értelmével”? Vagy másképp: furcsa lenne ha „Superman” és „Superman szokásos értelme” referenciája ugyanaz lenne, hiszen nyilvánvalóan egészen más típusú dolgokról van szó.

¹⁹ Forbes 1997.

- (13) Az *ügy öltözött* Clark Kent bement a telefonfülkébe és az *ügy öltözött* Superman jött ki.

Úgy gondolom, Saulnak igaza van abban, hogy itt nem fog olyan jól működni a fregeánus megközelítés, mint a propozicionális attitűd-tulajdonítások esetében. Szellemes példája:

- (14) Lois előbb feküdt le az *ügy öltözött* Supermannel, mint az *ügy öltözött* Clark Kenttel;

még csak arról tanúskodik, hogy a *valahogy öltözöttség* nem lesz megfelelő villámhárító. De általában is úgy látszik, hogy kísérleteink a megfelelő „*ügy-kritérium*” megadására rendre zátonyra futnak. Az *önreprezentáció* kérdése fogós kérdés, nem lesz kielégítő, ha öltözködési, vagy akár viselkedési módok problémájaként igyekszünk láttatni.

Sajnos úgy tűnik tehát, hogy bár Forbes elmélete az attitűd-tulajdonításos szövegkörnyezetekben jól működik, éppen az egyszerű mondatok esetére nem terjeszthető ki automatikusan – a Saul által feladott rejtvény mindenestre nem fejthető meg vele. Azt kell észrevenni, hogy a két esetben – egy bizonyos, jól körülírható értelemben – nem ugyanazon a szinten mozgunk. A propozicionális attitűdtulajdonítások esetében világos, hogy a nevek egyértelműen valaki vagy valakik attitűdjeinek hatókörébe esnek, úgy tekinthetünk rájuk, mint azok (mondjuk) mentális mappáinak címkéire. A második esetben azonban éppen arról lesz nagyon nehéz számot adni, hogy a nevek *kik (attitűdjeinek a) hatókörébe* esnek. A szubjektumokhoz semmilyen hozzáférésünk nincsen, így dossziékhoz, címkékhez sincs.

Éppen ezért lenne Forbesnak szüksége arra, hogy mappák helyett az önreprezentáció valamilyen formáját hívja segítségül, és azok kapcsán beszéljen logoforákról. Csakhogy ez a lépés korántsem magától értetődő és meglehetősen problematikus.

Feltűnhet, hogy maga a „logofora” szó a nevekről, címkékről, szavakról, gondolatokról sugall valamit; s eddig úgy tűnt, úgy működik, hogy amire vissza vagy előre utal, azt mintegy idézőjelbe teszi (persze – amint láthattuk – ennél többet is csinál). Nem is igazán érthető, miért próbál Forbes egészen más típusú dolgokat a fogalom alá venni. Az „egyszerű mondatok” rejtélyeire talán valóban másutt keresendő a megoldás.

Még akkor is, ha Forbes elmélete nem csak attitűd-tulajdonításos kontextusokban működik megfelelően, hanem egyéb intenzionális kontextusokban is. Azt, hogy

- (15) A priori, hogy Csonka András azonos Csonka Andrással;

könnyen és intuíciónknak megfelelően rekonstruálhatjuk a forbesi megfontolások mentén. Úgy például, hogy azt mondjuk, itt tetszőleges x szubjektum „Csonka András” feliratú mappáján keresztül beszélünk Csonka Andrásról. Valóban, hogy a „Csonka András” feliratú mappám azonos önmagával, nem tapasztalati, hanem konceptuális tény. (Igaz ez azon x szubjektumokra is, akiknek korábban nem volt ilyen feliratú mappájuk, mivel azt feltételezzük, hogy a név bevezetésekor nyitnak egyet.²⁰)

Másrésről analóg módon belátható, az, hogy

- (16) A priori, hogy Csonka András azonos Picivel;

²⁰ Az sem jelent problémát, ha kiderül, hogy a „Ding, ding, dong” című és tartalmú zeneszámot nem Csonka András éneklte, hanem egy másik ember, akit *Csonka Andrásnak* hívnak. Ilyenkor lesz egy „Csonka András(1)” és egy „Csonka András(2)” dossziénk – az operációs rendszerek olykor valóban hasonlóan járnak el az azonos nevű, de különböző tartalmú (eredetű) mappák, fájlok esetében.

hamis, ahogy azt intuíciónk is diktálná. (Minden további nélkül lehetséges, hogy valakinek legyen egy „Csonka András” feliratú mappája, amiben – egyebek mellett – az van benne, hogy műsorvezető, és egy másik „Pici” feliratú, melyben az szerepel, hogy a „Ding, ding, dong” című zenés-táncos produkció előadója.)

Úgy tűnik, bizonyos egyszerű mondatok mind Loar, mind Forbes elméletén kifognak. Loar megközelítése másutt is gyanúba keveredik: magyarázata a referálásokról sikerére nem látszik meggyőzőnek. Forbes elgondolása pedig – sejtésem szerint – csak ott fog jól működni, ahol a propozíciók elemzésében lehetséges a szubjektumokra, a szubjektív jelentésekre való hivatkozás. Láthattuk, hogy maga Forbes ezt nem követelné meg. De úgy tűnik, az elmélet azon formája, amelyik a logofora fogalmat ad hoc módon kiterjeszti olyasmikre, mint a valahogy öltözöttség vagy mondjuk a valamilyen színű szeműség – hogy Saul nyomán fogalmazzunk – nemcsak hogy kevésbé elegáns, alacsonyabb szintű megvizsgálva inkább meztelen.

Irodalom

- Caplan, Ben (2006): On Sense and Direct Reference. *Philosophy Compass* 1.
- Devitt, Michael (1980): Brian Loar on Singular Terms. *Philosophical Studies* 37, 271-280.
- Devitt, Michael (1989): Against Direct Reference. *Midwest Studies in Philosophy* 14, 206-240.
- Forbes, Graeme (1990): The Indispensibility of Sinn. *Philosophical Review* 89, 535-563.
- Forbes, Graeme (1997): How Much Substitutivity? *Analysis* 57, no.2, 109-113.
- Loar, Brian (1976): The Semantics of Singular Terms. *Philosophical Studies* 30, 353-377.
- Loar, Brian (1980): Names and Descriptions: A Reply to Michael Devitt. *Philosophical Studies* 38, 85-89.
- Saul, Jennifer (1997a): Response to Forbes. *Analysis* 57, no.2, 300-308.
- Saul, Jennifer (1997b): Substitution and Simple Sentences. *Analysis* 57, no. 2, 300-308.

A hivatkozott cikkek mindegyike újranyomva:

Davidson, Matthew (ed.) (2007): *On Sense and Direct Reference: Readings in the Philosophy of Language*. Boston, MA: McGraw-Hill.

Csatári Ferenc
 Eötvös Lóránd Tudományegyetem
 Filozófia Intézet, Logika Tanszék
 H-1088 Budapest
 Múzeum krt. 4/A.
 fcsatari@gmail.com